

CULTUREEL CONSTRUEREN

Van klaslokaal naar oplossingsruimte

ContraPuntPress/Pieter Mols/2011

waarom blijven? / verlaat toch je huis / begin maar te lopen / de wereld telt vele wegen
Remco Campert, uit: Wegen

Inleiding

Dat leren er in de 21e eeuw anders uit zal zien dan leren in de voorgaande eeuwen is een vanzelfsprekendheid. Leren is geen luxe of voorrecht, maar een onderdeel van ons mens-zijn. We leren voortdurend, zijn in die zin voortdurend onderweg. Maar leren doen we niet in het luchtledige. We leren in de context van de samenleving waarin we opgroeien en ons ontwikkelen. Als die context of samenleving verandert, zal het leren dus vanzelfsprekend mee veranderen, of mee moeten veranderen wil het nog een adequate bijdrage leveren aan ontwikkeling.

Onze samenleving is in feite een gefragmenteerde verzameling van domeinen of sectoren die ieder voor een ander deel van het maatschappelijk functioneren zijn ingericht en ook verantwoordelijk worden gehouden. Leren hebben we georganiseerd en ondergebracht in de sectoren: onderwijs en educatie. In die domeinen wordt leren vormgegeven. Dat is nog een erfenis uit de tijd dat we de hele samenleving indeelden in sectoren die ieder een duidelijke taak hadden en een onderdeel van de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de samenleving uitvoerden. Onderwijs en educatie zorgden voor opleiding en ontwikkeling. De zorgsector zorgde voor onze gezondheid, de politie voor de veiligheid en openbare orde, de gemeente voor een veelheid aan publieke taken, ... Maar in de afgelopen decennia zijn die instituties onder druk komen staan. De grenzen van de domeinen van die instellingen zijn vervaagd. Leren doe je al lang niet meer alleen op school, de zorgsector is uitgebreid met allerlei andere voorzieningen en opvattingen over gezondheid. De politie is niet meer de enige die over onze veiligheid waakt en de uitvoering van die functie is al lang niet meer vanzelfsprekend. En de verhouding tussen gemeente en inwoners is sterk veranderd. Dat blijkt al uit het feit dat de VNG die verhouding laat onderzoeken. (1

In een samenleving waarin instituties en instellingen langzaam 'vloeibaar' worden, zullen leren en onderwijs op een hele andere manier moeten worden vormgegeven. Onderwijs en educatie hebben als doel om kinderen en jongeren van nu voor te bereiden op een actieve participatie in de samenleving van morgen. In de 20e eeuw was de meest effectieve vorm daarvoor de school zoals we die hebben vormgegeven in die tijd. Het klaslokaal als afgeschermd ruimte waar een gediplomeerde professional de 'wereld ter sprake' bracht. Hoe meer kennis je daar opdeed, hoe beter het was en hoe meer je kon bereiken in de samenleving waar je die kennis kon toepassen. Het is heel erg de vraag of die aanpak nog klopt. De vormgeving van onderwijs en educatie passen heel erg bij de samenleving van toen. Maar als die samenleving ingrijpend veranderd blijkt te zijn, zullen ook onderwijs en educatie moeten veranderen. Als het doel tenminste blijft om kinderen en jongeren voor te bereiden op een actieve participatie in die samenleving. 'De jeugd heeft de toekomst', is een uitspraak die vaak wordt gebezigd, maar die pas zin heeft als je ook bereid bent om over die toekomst na te denken. Onderwijs en educatie zijn naar hun aard gericht op

de toekomst. Dat we van die toekomst heel weinig weten, maakt die taak haast onmogelijk. Toch zullen we ons een beeld moeten vormen van de toekomst als we onderwijs en educatie adequaat willen inrichten voor kinderen van nu. Daarvoor zullen we ons moeten baseren op trends en verschijnselen die zich in het heden voordoen. Het is in ieder geval duidelijk dat het in toenemende mate gaat om het op een persoonlijke manier betekenis geven aan de wereld waarin je leeft. Als het op een persoonlijke manier construeren van betekenis de basis is op grond waarvan we handelen en overleven, zullen onderwijs en educatie er op gericht moeten zijn om kinderen en jongeren te leren hoe je dat doet. Daarin staat het begrip: betekenisgeving centraal.

Om onderwijs en educatie in die richting vorm te geven kunnen we te rade gaan bij mensen die dat begrip in hun dagelijkse praktijk toepassen. Kunstenaars en andere vormgevers/betekenisgevers doen niet anders. Van de manier waarop zij dat aanpakken kunnen we in ieder geval de technieken leren van betekenisconstructie.

Behalve de inhoud van dat leren in de 21e eeuw, zal er ook gekeken moeten worden naar de vorm waarin we dat leren mogelijk maken. Het klaslokaal zal niet het meest passende model zijn om leren in de 21e eeuw uit te voeren. Het lokaal zit de ontwikkeling eerder in de weg. Er moet veel meer gedacht worden in termen van oplossingsruimten, ontwerpcontexten.

Dit artikel bestaat in feite uit twee delen. In dit eerste deel gaan we op onderzoek in de wereld van nu. We gaan op zoek naar het verhaal achter de dingen. Wat is eigenlijk de context waarin we actueel leren vorm kunnen geven, of vorm zouden moeten geven, wil het adequaat leren zijn. En wat is het toekomstperspectief waarin dat leren plaatsvindt? Daarin zal de term 'oplossingsruimte' worden ingevoerd als vervanging voor de huidige term 'onderwijs'.

Het tweede deel van het artikel wordt beschreven in hoofdstuk 3: 'Gereedschap voor vormgevers van de toekomst'. Daarin worden drie 'gereedschapskisten' geïntroduceerd die handvatten leveren voor vormgevers die oplossingsruimten in willen richten waarin actueel leren vorm gegeven kan worden. De inhoud van de 'gereedschapskisten' is ontleend aan de praktijk van het culturele veld. Het gaat daarbij om een gereedschapskist met verteltechnieken, een met vormgeversgereedschap en een kist die we voorlopig maar even aanduiden met: filosofische gesprekken.

I Overwegingen en observaties, topografie van de oplossingsruimte

I.1

De wereld 50 jaar geleden en de wereld nu

'De wereld verandert voortdurend', 'De wereld van vijftig jaar geleden is niet meer de wereld van nu', 'De wereld is groter geworden', 'De wereld is kleiner geworden', 'Het gaat allemaal zo snel', zijn uitspraken die te pas en te onpas worden gebruikt om onze huidige tijd te beschrijven.

Uitspraken over 'de wereld' die eigenlijk niets over de wereld zelf zeggen, maar alles over de manier waarop wij in de wereld staan en die ervaren. Uitspraken die alles zeggen over de manier waarop wij betekenis geven aan de wereld waarin we leven. Op het niveau van ons dagelijks leven worden we steeds geconfronteerd met de gevolgen van die veranderingen. En als veranderingen op dat niveau merkbaar worden, krijgen ze echt betekenis. In deze paragraaf zoomen we in op vier verschijnselen in het alledaagse leven die ons duidelijk maken dat er echt iets aan de hand is. Daarin maken we steeds een vergelijking met de beleving van de wereld 50 jaar geleden en de wereld zoals we die nu beleven. Er worden vier verschijnselen nader bekeken die worden beschreven onder de titels: de mobiele telefoon, wijn drinken, boodschappen doen en de vraag Waar ben ik?

De mobiele telefoon

De wereld is natuurlijk niet groter geworden, maar even groot als vijftig jaar geleden en ook even groot als tienduizend jaar geleden. De manier waarop we kennis hebben en nemen van die wereld is echter wel ingrijpend veranderd. Een van de belangrijkste oorzaken is het communicatienetwerk dat de wereld omspant en voortdurende informatie-uitwisseling mogelijk maakt. Een netwerk dat zichzelf lijkt te voeden en zich steeds verder vertakt. Een verslaggever in de vorige eeuw moest nog zelf naar Afrika om met een fotograaf lijfelijk aanwezig te zijn op de plek waar een ramp zich voltrok. Als hij daarvan al op de hoogte was. Een netwerk van correspondenten, maakte die informatievoorziening aanmerkelijk sneller. Steeds ging het daarbij om geschoolde professionals, die door een organisatie als een krant, tijdschrift of ander medium, werden betaald om hun werk te doen. Dat netwerk bestaat natuurlijk nog steeds. Maar het is verder vertakt naar iedereen die een mobiele telefoon of computer heeft. De hoeveelheid aan beschikbare informatie is daarmee ook overweldigend geworden. De geschoolde professional is nu niet meer nodig om de informatie op te halen, wel om die te duiden en van ordening te voorzien. Maar ook daarin begint zich een verschuiving voor te doen. Er verschijnen steeds meer sites op internet die de informatie kanaliseren en toesnijden op gebruik door de eigen doelgroep. Het sterkste merk je veranderingen op als ze van invloed zijn op je dagelijkse leven, in het leven van alledag.

Die omslag zou je het sterkst voelen als die van de ene dag op de andere plaatsvindt. Dat zou een schokeffect teweegbrengen. Maar zo gaat het niet. Er is altijd sprake van een overgangperiode, een incubatietijd. Als we bij het voorbeeld van de informatievoorziening blijven, is dat eenvoudig te illustreren. Sinds ongeveer 1993 is het GSM-netwerk (2) gestart. Een netwerk dat draadloze communicatie mogelijk maakt tussen bezitters van een mobiele telefoon. Aanvankelijk was het gebruik nog beperkt tot zakenlieden, binnenvaartschippers en beroepschauffeurs. Vijftien jaar later is een leven zonder mobiele telefoon haast niet meer denkbaar. Ruim veertig procent van de jongeren beweert dat de mobiele telefoon het eerste is waar ze 's ochtends naar kijken en het laatste waar ze naar kijken voordat ze gaan slapen. (3)

De mobiele telefoon wordt ondertussen al 'lang' niet meer alleen gebruikt om te telefoneren. De telefoon is er ook om het internet te bezoeken, spelletjes te spelen, je weg in de stad te vinden, informatie op te halen over de kwaliteit van een restaurant dat je wilt gaan bezoeken, de lantarenpalen in de straat aan te doen als je 's nachts nog even weg moet om de hond uit te laten, je kunt een gezinsabonnement nemen zodat je makkelijker met elkaar kunt communiceren voor minder geld,

Vijftien jaar geleden waren er nog geen mobiele telefoons, nu kennen ze een multidisciplinair gebruik. Hoe zou het er over nog eens vijftien jaar uitzien?

Het alledaags gebruik van de communicatiewisselingen die plaats vinden via de mobiele telefoon vragen om een enorm netwerk en organisatie om die verbindingen voortdurend mogelijk te maken. Een hele industrie die onderlinge communicatie ondemand mogelijk maakt. Een goede indruk van de betekenis van dat 'back-office-netwerk' krijg je als je op de site van Britain from Above het filmpje opzoekt dat het dataverkeer in en rond London zichtbaar maakt. (4)

Britain from above, UK Telephone network

De mobiele telefoon is een verschijningsvorm van een groter 'verhaal achter de dingen'. De mobiele telefoon is niet een verschijnsel dat los staat van de maatschappelijke context waarin die functioneert. Een mobiele telefoon is ondenkbaar in de context van de samenleving van bijvoorbeeld de jaren vijftig

van de twintigste eeuw. Niet alleen omdat de ontwikkeling van de techniek toen nog niet ver genoeg was om de fabricage van dergelijke toestellen mogelijk te maken. Maar vooral omdat de mindset van de samenleving niet gericht was op het gebruik dat past bij de 'wereld van de mobiele telefoon'

Leven om te werken of werken om te leven

Een vergelijkbaar voorbeeld uit het alledaagse leven is misschien het gebruik van wijn. In de jaren vijftig van de vorige eeuw was het in de meeste huishoudens geen gebruik om wijn bij het eten te drinken. Wijn was iets dat je hoogstens op feestdagen dronk, bij een feestelijke gelegenheid of in speciale gevallen. Maar zeker niet gewoon bij het eten. Wijn was iets speciaals. Op de site van het Productschap voor Wijn wordt een overzicht gegeven van de consumptie van wijn per hoofd van de bevolking. (5) In 1860 was dat 1,9 liter. Over de jaren heen zie je dat gebruik steeds verder toenemen. Tot er in 2009 een voorlopig hoogtepunt wordt bereikt met 21,6 liter per hoofd van de bevolking.

'De babyboomers leerden als eerste generatie Nederlanders op vakantie wijn drinken. Nu kampt een groeiend aantal van hen met een alcoholprobleem. Vraag een babyboomer naar zijn dagelijkse alcoholconsumptie en hij zal het glas wijn bij het eten vaak al niet eens meer noemen. Alcohol drinken is tegenwoordig gewoon. Dat werkt volgens deskundigen het aantal alcoholverslavingen onder babyboomers in de hand. In tien jaar tijd verdubbelde het aantal ouderen tussen de 60 en 65 jaar dat met een alcoholprobleem bij de verslavingsinstelling aanklopte. Dat blijkt uit cijfers die het Trimbos-Instituut gisteren publiceerde. De babyboomers leerden als eerste generatie Nederlanders op vakantie wijn en sherry drinken. Sinds de jaren zestig is het alcoholgebruik per hoofd van de bevolking gestegen van 2,5 liter naar 8 liter pure alcohol per jaar; zegt woordvoerder Roel Kerssemakers van Jellinek, instelling voor verslaving. 'Onze cultuur is 'nat' geworden', constateert hij. (6)

Het verhaal van de onderzoeker en de verslavingszorg is gericht op de verschijningsvorm van alcoholverslaving bij ouderen. Maar er zit ook een heel ander verhaal achter dit verschijnsel. Een maatschappelijk verhaal. Het verhaal van de eerste generatie Nederlanders die op vakantie ging naar Frankrijk, Spanje en Italië. Daar de ogen uitkeek en zich in een exotische omgeving waande. Het 'joie de vivre' dat zo ontbrak in de jaren vijftig in Nederland. De generatie die het 'allemaal anders ging doen', de verbeelding aan de macht zou helpen. Die naast werken ook oog had voor plezier en leven op zichzelf. Je leeft niet om te werken, maar je werkt om te leven', geeft kort en bondig het verschil weer tussen de generatie die we nu babyboomers noemen en hun ouders. De ouders die in de naoorlogse jaren Nederland weer op moesten bouwen en voor wie het leven geen lolletje was. En hun kinderen die juist op zoek gingen naar dat 'lolletje'. Deze mentaliteitsverandering wordt door Judith Koelemeijer prachtig beschreven in 'Het zwijgen van Maria Zachea' (7) Te-

gen de achtergrond van een moeder die in coma ligt, wordt de geschiedenis van een kinderrijk gezin beschreven. Tussen de oudste dochter Jo, (1934) en het jongste kind, Guus (1953) worden tien kinderen geboren, waardoor het totale kindertal van het gezin op twaalf kinderen komt. Ze groeien op in een hoveniersbedrijf. De bedoeling van de vader is om de kinderen allemaal mee te laten werken in het bedrijf. Zijn visie op de wereld is duidelijk en eendimensionaal. Je bent op de wereld om te werken en de rest is flauwekul. De oudste zonen en dochters gaan als vanzelf mee in dat wereldbeeld en gaan direct na school werken in het bedrijf van vader. De eerste zoon die gaat studeren, Nico, ontmoet een totaal andere wereld buiten het hoveniersbedrijf. Hij brengt die wereld ook mee naar huis. Als ook Gerard, Frans en Lucie gaan studeren, versterken zij de tweedeling in de familie tussen de kinderen die gebleven zijn en het bedrijf verder uitbouwen en de 'professoren' die verder geleerd hebben en heel anders in de wereld staan. Werken om te leven past heel sterk bij de ideeën van de kinderen die het bedrijf voortgezet hebben. Het omgekeerde is heel erg het geval bij de andere kinderen.

Voor de omslag in de manier waarop men in het leven staat in de jaren vijftig en nu, zou de wijnfles, die eerder ter sprake werd gebracht als logo kunnen worden gebruikt.

Zou dat logo ook nog gelden als we nog eens vijftig jaar vooruit kijken? Of is het logo dan totaal verdwenen omdat het niet langer past op het maatschappelijk verhaal dat op dat moment geldig is?

De supermarkt als oplossingsruimte

Ieder van ons komt met grote regelmaat in de supermarkt. Voor de dagelijkse boodschappen, de wekelijkse boodschappen, de tussendoor boodschappen en voor de 'nog-iets-vergeten-boodschappen'. Supermarkten zijn er in vele maten en soorten, in verschillende prijsklassen, met verschillende uitstraling en vormgeving op basis van heel verschillende marketingideeën.

Door de verschillen tussen al die supermarkten te benadrukken, zouden we haast vergeten dat achter al die verschillende supermarkten een verhaal schuil gaat, dat meer overeenkomst vertoont dan de verschillen die ons in eerste instantie opvallen.

Een supermarkt is eigenlijk een oplossingsruimte, zeker als je het vergelijkt met een kruidenierswinkel van vijftig jaar geleden. In die kruidenierswinkel werd het aanbod in grote mate bepaald door de kruidenier. De voorraad was beperkt en overzichtelijk. De vraag werd in grote mate bepaald door het aanbod dat de kruidenier in zijn winkel had uitgesteld. De waren werden verpakt op het moment dat ze werden besteld, in hoeveelheden die gevraagd werden.

Als je in staat zou zijn om van een kruidenierswinkel meteen door te lopen in een supermarkt, zouden de verschillen onmiddellijk in het oog springen. In de supermarkt zijn producten van over de hele wereld in allerlei variëteiten samengebracht. Natuurlijk bepaalt de supermarkt het aanbod nog steeds. Wat er niet in de schappen ligt, kan ook niet gekocht worden. Maar het aanbod is zo breed en zo divers, de keuzemogelijkheden zo gevarieerd, dat er eigenlijk geen sprake is van aanbod in de betekenis van de kruidenierswinkel. De vraag van de klant is eigenlijk leidend in de supermarkt. En om daaraan te kunnen voldoen is een heel breed en divers aanbod noodzakelijk.

Eigenlijk ligt in de supermarkt iedere denkbare maaltijd in potentie in de schappen. De klant stelt uit al die mogelijkheden zijn eigen ingrediënten samen en voegt die thuis samen tot een maaltijd die past bij de eigen behoeften.

Kiezen is niet eenvoudig. Daarom heeft de supermarkt ook 'gereedschap' ontwikkeld om die keuze eenvoudiger te maken. Recepten die bij binnenkomst worden aangeboden, en die iedere week variëren. Tijdschriften waarin voorstellen worden gedaan voor maaltijden in allerlei variaties en van alle denkbare plekken op de wereld.

De supermarkt is ook ingericht op basis van een gedachte of een systeem. Ongeacht de supermarkt die je bezoekt, vind je er toch vrij snel de weg. De supermarkt is met andere woorden een idee of een concept dat is vormgegeven als een oplossingsruimte. Een context waarin mensen in staat worden gesteld om betekenis te geven. In dit geval aan hun dagelijkse maaltijden.

Niet alleen de supermarkt is een voorbeeld van een oplossingsruimte voor de alledaagse behoeften. Vergelijkbare concepten vinden we in de bouwmarkt, waar in potentie ieder huis of iedere verbouwing in onderdelen uiteengenomen in de schappen ligt. Je hoeft alleen de goede keuze nog te maken uit de mogelijkheden om jouw persoonlijke vraag op te kunnen lossen.

Een ander voorbeeld is de bibliotheek. Voorheen een leeszaal waar de boeken werden aangeboden op basis van het idee dat lezen goed voor je is. Vanuit het idee van Bildung, verheffing en emancipatie. Nu een kennisdepot waarin je je eigen weg kunt vinden met behulp van aquabrowsers en computertechnieken die jouw keuze en voorkeur vertalen naar informatie

Duane Hanson, Supermarket Shopper, 1970, uit: Thomas Buchsteiner en Otto Letze (red.), Ostfildern-Ruit, 2001, Hatje Cantz Publishers

Wie ben ik? en Waar ben ik?

Een vierde manier om de veranderingen in de wereld waarin we leven op het alledaagse niveau herkenbaar te maken is de verschuiving van de vraag: Wie ben ik? naar de vraag: Waar ben ik?

In de tweede helft van de twintigste eeuw stond het vinden van een antwoord op de vraag: Wie ben ik? centraal. De individualisering die in die tijd gestalte kreeg, is in feite een antwoord op die vraag. Dat antwoord nam vele vormen aan: de popmuziek-cultuur, de keuze voor marktwerking in de publieke sector, de nadruk op persoonlijke ontwikkeling, talentontwikkeling, keuzevrijheid op alle gebied op alle niveaus, de auto, euthanasie en abortus,

Er vond in de jaren '60 van de twintigste eeuw een revolutie plaats in de manier waarop jongeren van toen de wereld tegemoet traden. De generatie van hun ouders had de oorlog meegemaakt en was druk bezig om de chaos weer te herstellen en zich een

bestaan op te bouwen. Leidend in die wederopbouw waren toch eigenlijk de waarden en normen, de hiërarchische verhoudingen en de concepten van de tijd daarvoor. Een herstel van wat er geweest was. Het werd al snel duidelijk dat de jongere generatie zich door heel andere ideeën liet leiden. Ideeën die gebaseerd waren op begrippen als vrijheid, persoonlijke ontwikkeling, werken om te leven, individuele keuzes. Nieuwe ideeën en gevoelens hebben een stem nodig om gehoord en uitgedragen te worden. Kunstenaars, filosofen en creatieve denkers leveren daar meestal het materiaal voor.

Lucebert schreef in die tijd het gedicht: Ik tracht op poëtische wijze (8). De beginregels van dat gedicht gaan als volgt:

'Ik tracht op poëtische wijze
Dat wil zeggen
Eenvouds verlichte waters
De ruimte van het volledig leven
tot uitdrukking te brengen'

De derde strofe van dat gedicht begint met de vaak geciteerde zin:

'In deze tijd heeft wat men altijd noemde
Schoonheid schoonheid haar gezicht verbrand
Zij troost niet meer de mensen
Zij troost de larven de reptielen de ratten
Maar de mens verschrikt zij
En treft hem met het besef
Een broodkruimel te zijn op de rok van het universum.'

Een prachtige illustratie van een zoektocht naar het totale leven, de homo universalis, de individuele vrijheid, ...

Naast Lucebert waren er nog veel meer kunstenaars en filosofen die een stem gaven aan deze nieuwe keuzes: Sartre, Foucault, Warhol, Appel, Constant Nieuwenhuis, Rauschenberg, ... een hele lange rij 'stemgevers' kan hier worden opgevoerd. Deze 'stemgevers' waren niet alleen maar origineel, maar baseerden zich ook op voorgangers die ideeën in die richting hadden laten horen. Iedere nieuwe stroming in de 20e eeuw lijkt dan wel origineel, maar manifesteert haar ideeën toch vrijwel altijd door afstand te nemen van voorgaande ideeën. Alleen dat is al een bewijs dat er ontwikkeling is en niet een steeds volkomen nieuwe invulling. De bewegingen in de tweede helft van de twintigste eeuw waren ook al voorbereid. Niet door een breed gedragen maatschappelijke ontwikkeling, maar in de marge, in de rafelranden van de samenleving, door individuen, eenlingen. Marcel Duchamps, Dada en Kurt Schwitters, de jaren '20, voorbeelden genoeg. Achter al deze verschijningsvormen van een zoeken naar individuele vrijheid zit een fundamentele vraag verborgen die de drijfveer is van al deze ontwikkelingen. Dat is de vraag: Wie ben ik? Een vraag die heel goed verklaarbaar is als je de gebeurtenissen op het wereldtoneel van de 20e eeuw overziet.

Bij de wisseling van het millennium is op allerlei manieren duidelijk geworden dat er ook grenzen zitten aan die individualisering. De aanslagen van 11 september 2004, de plotselinge populariteit van Fortuyn, de moorden op Fortuyn en Van Gogh leerden de samenleving onder andere dat vrijheid ook een prijs vraagt. En zijn we wel bereid om die prijs te betalen? Blijkbaar niet want vanaf die tijd zijn regelge-

Still uit Disorient, Fiona Tan, 53th Biennale di Venezia, <http://www.artknowledgeenews.com/fiona-tan-to-represent-the-dutch-pavilion-at-the-53rd-biennale-di-venezia.html>

ving, inperking van privacy, sturing door de overheid, populisme weer terug op de agenda. Allerlei maatregelen die sterk de schijn hebben dat individuele vrijheid toch niet het hoogste goed blijkt te zijn. Hoewel dat tegelijkertijd wel voortdurend beleden wordt. Daarnaast heeft de opkomst van het internationale terrorisme ons duidelijk gemaakt dat we niet op een geïsoleerd eiland leven, maar deel uitmaken van een wereld die steeds groter lijkt te worden. Dat we in een wereld leven waar we onze plaats niet meer precies weten, onze locatie opnieuw moeten definiëren. Dat gebeurt meestal door terug te grijpen op wat we hadden, waar we vandaan kwamen, het bekende. Zoals de ouders van de generatie jongeren die de wereld gingen ontdekken in de jaren '60 van de vorige eeuw bij de wederopbouw ook in eerste instantie teruggrepen op het bekende, de wereld van voor de oorlog. Dat gebeurt ook nu weer volop. Nieuwkomers moeten het land uit, Europa krijgt te veel macht en wordt te groot, ... Allemaal sentimenten die proberen het onvermijdelijke te keren, tegen beter weten in.

De manifeste vraag achter allerlei verschijnselen in de samenleving lijkt niet langer de vraag: 'Wie ben ik?' te zijn, maar veel meer de vraag: 'Waar ben ik?'

Zoals de vraag 'Wie ben ik?' in de jaren '60 van de vorige eeuw een stem kreeg van kunstenaars, filosofen en creatieve denkers, zo gebeurt dat ook nu weer met de vraag: 'Waar ben ik?'. Nog niet als maatschappelijke hoofdstroom, maar voorlopig in de marge, in de rafelranden van de samenleving.

Een paar voorbeelden:

Op de Biënnale van Venetië wordt door de deelnemende landen werk gepresenteerd van kunstenaars die op dat moment actueel zijn. Veel van het werk dat op de editie van 2009 te zien was, had een plaatsbepaling tot onderwerp. Het werk van Fiona Tan in het Nederlandse paviljoen had als titel *Disoriënt*. Sandra Smalenburg (9) schreef in het NRC onder andere het volgende in haar recensie van die presentatie:

'Het titelwerk van de expositie, *Disoriënt*, maakte Tan speciaal voor Venetië. Als uitgangspunt voor het tweedelige filmwerk diende de ruim 700 jaar oude reisverslagen van Marco Polo, de koopman uit Venetië die zijn thuishaven in 1271 verliet om naar het Verre Oosten te reizen. Zijn observaties, over rooflustige volkeren, wilde dieren en landen met goud en olie in overvloed, gebruikte Tan als voice-over bij hedendaagse filmbeelden van dezelfde gebieden. Zo ontstond een soort road-movie door landen als Georgië, Irak, Afghanistan, India en China - met Marco Polo als gids. (...) Marco Polo was zeventien toen hij uit Venetië vertrok, net zo oud als Fiona Tan was toen zij met haar ouders van Australië naar Nederland verhuisde. Nu is Tan 42 jaar oud, de leeftijd die Polo had toen hij na 25 jaar terugkeerde van zijn reizen.' De behoefte aan een plaatsbepaling in plaats van een disoriëntatie?

Veel meer werk op die Biënnale duidde op de behoefte aan oriëntatie op die vraag. Niet voor niets was het centrale thema: 'Making worlds'.

Opvallend is ook bij het bezoek aan overzichtstentoonstellingen van actuele kunst hoe vaak het woord

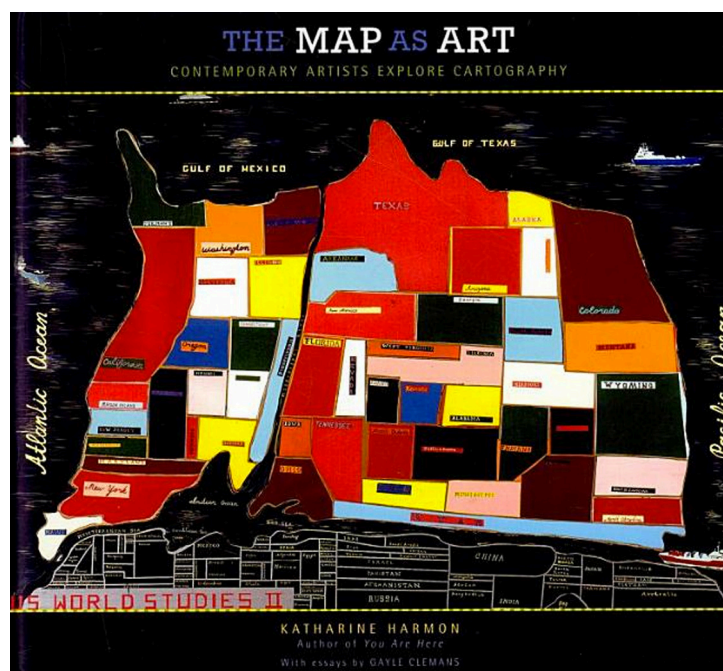
'Mapping' wordt gebruikt in de titel van werken en exposities. Plaatsbepalingen alom dus.

Dat zou er op kunnen duiden dat we haast letterlijk de weg kwijt zijn. Of misschien duidt dat er wel op dat er niet meer zo iets is als een vaste weg, een uitgestippelde route van wieg tot graf. Dat we zelf aan de slag moeten om onze eigen weg te vinden. Met andere woorden dat onze instelling om ons levenspad te lopen, niet die van de toerist moet zijn, maar die van de reiziger, de nomade. Waarvoor de weg zelf het doel is en het eindpunt niet zo interessant.

Samenvatting.

Het verhaal achter de dingen

In het voorgaande werden voorbeelden beschreven om aan te duiden dat er in de afgelopen jaren grote veranderingen hebben plaatsgevonden die hun impact hebben op het alledaagse leven van iedereen. Nu is dat op zich geen schokkende vaststelling. Verandering vinden altijd en overal plaats. Het leven van mensen is in haar aard een dynamisch, voortdurend veranderend proces. De enige continuïteit in de ontwikkeling van de menselijke geschiedenis is waarschijnlijk verandering. Die verandering wordt zichtbaar in de vorm waarin mensen de problemen, waar zich voor gesteld zien, oplossen. Die problemen zelf vormen het tweede continuüm. Eten, samenleven, drinken, beschutting, veiligheid, gezondheid, ... dat zijn problemen waar alle mensen, in alle tijden, overal een oplossing voor moesten en moeten vinden, willen zij overleven. De manier waarop die oplossing wordt vormgegeven verschillen zichtbaar in tijd en ruimte.

Continuïteit en verandering

De vormgeving van die oplossingen is in feite steeds een mogelijke constructie, een mogelijke manier om problemen op te lossen. Wie al die manieren naast elkaar bekijkt, ziet een enorme variëteit in oplossingsmogelijkheden die allemaal effectief zijn in de tijd waarin ze worden toegepast. Maar niet effectief zijn in een andere tijd of op een andere plaats. Stenen werktuigen zijn bijzonder effectief in de handen van rendierjagers op de toendra in de Steentijd, maar in de handen van Nederlanders in de 21e eeuw hoogstens effectief als museumstuk. Een auto is op het platteland in Nederland een heel effectief middel om in contact te blijven met dagelijkse voorzieningen, maar in de stad helemaal niet effectief. Een gasfornuis is op plaatsen waar gas via een leidingensysteem kan worden aangevoerd heel effectief voor het bereiden van de dagelijkse maaltijden. In gebieden waar geen gas te verkrijgen is, staat hetzelfde gasfornuis alleen maar in de weg.

Het totale pakket van oplossingen die op een bepaalde plaats in een bepaalde tijd effectief zijn om te kunnen overleven, noemen we een cultuur. Cultuur zou je dan ook kunnen omschrijven als het samenhangende geheel van zichtbare oplossingen waarin een groep betekenis geeft aan de wereld waar men op dat moment en op die plaats leeft. Cultuur is dan het totale pakket van verschijningsvormen waarin een groep mensen betekenis geeft aan de wereld waarin zij zich beweegt.

Samenvattend kunnen we stellen dat de manier waarop we betekenis geven aan de wereld waarin we leven gekenmerkt wordt door de tegenstelling continuïteit en verandering.

Continuïteit is gelegen in de constatering dat mensen in alle tijden en op alle plaatsen dezelfde problemen moeten oplossen om te kunnen overleven.

Verandering is de vorm waarin we die oplossingen vormgeven en die varieert met tijd en ruimte.

Het pakket van oplossingen op een bepaalde plaats in een bepaalde tijd vatten we samen in het begrip: cultuur

1.2

2050, Shift happens

In het vorige onderdeel werd een vergelijking gemaakt tussen de wereld waarin we nu leven en de wereld zoals die er vijftig jaar geleden uitzag. Een vergelijking die duidelijk maakt dat er in de manier waarop we die wereld betekenis geven heel veel veranderd is. Stel dat we die vergelijking doortrekken naar nog eens vijftig jaar verder, naar bijvoorbeeld het jaar 2050. Hoe zou de wereld er dan uitzien? Of liever gezegd, hoe geven we dan betekenis aan diezelfde wereld. Ook dan zullen we dezelfde problemen op moeten lossen die we altijd en overal hebben moeten oplossen. Maar hoe zullen die oplossingen er dan uit zien?

In Shift Happens (10 heeft Karl Fisch in de vorm van een 'Wist u dat?' een opsomming gegeven van allerlei

constateringen en verschijningsvormen die hij ziet in het perspectief van een globaliserende wereld.

Als we die lijst tot ons door laten dringen en op zoek gaan naar het verhaal dat daar achter zit, komen we haast zeker tot de conclusie dat de manier waarop we betekenis geven of kunnen geven aan de wereld totaal anders zal zijn dan we tot nu toe gezien of ervaren hebben. Er is geen equivalent voor de maat, de snelheid en de omvang waarin we onze plek zullen moeten benoemen in dat geheel.

De vraag: Waar ben ik? zal dan ook in toenemende mate actueel worden.

Kant-en-klare-oplossingen die een leven lang meegaan zullen ook niet meer adequaat zijn. In plaats daarvan zullen voortdurend nieuwe oplossingen, betekenissen en mogelijkheden vormgegeven moeten worden. Niets is zeker; wordt het leidende principe. Iets is zeker op een bepaald moment, op een bepaalde plaats, voor een bepaalde periode. Het lidwoord 'DE' zal dan ook uit het spraakgebruik verdwijnen. Dè kennis, dè wetenschap, dè waarheid, dè ... zullen niet langer bruikbaar zijn als manier om betekenis te geven aan de wereld waarin we zullen leven. Voor zover ze nu hun geldigheid al niet verloren hebben. De wereld zal in toenemende mate worden ingericht als oplossingsruimte. Als een context waarin je tijdelijk, naar eigen inzicht, ingrediënten samenvoegt die voor jou op dat moment op die plaats betekenis hebben.

Dit constateren is één, maar er ook mee omgaan, er actief mee kunnen werken en in kunnen participeren, deel uitmaken van die cultuur, is twee. Hoe doe je dat eigenlijk? Wat moet je daarvoor kunnen en kennen? Welke vaardigheden heb je daar voor nodig?

Dit zal een grote claim leggen op het onderwijs. Het onderwijs als een onderdeel van de samenleving, als een manier waarop we opleiding, inleiding in de cultuur hebben vormgegeven. Want ook achter onderwijs zit een verhaal. Onderwijs als verschijningsvorm is voortdurend onderwerp van gesprek. Maar ook daar moeten we constateren dat we meestal over de verschijningsvormen spreken, en vrijwel nooit het verhaal dat er achter zit op de agenda zetten. Waarom hebben we eigenlijk onderwijs, waartoe dient onderwijs? En dient het nog wel wat we beogen? Is het concept 'onderwijs' zoals we dat nu kennen, nog wel in staat om een antwoord te geven op de vragen waar kinderen die nu opgroeien voor gesteld zullen worden?

1.3

Ondertussen in het onderwijs

Wat krijgen we te zien als we de manier waarop onderwijs zich manifesteert in onze samenleving bekijken? Of met de woorden die we hiervoor gebruikten, als we de verschijningsvormen van onderwijs als onderdeel van onze cultuur beschouwen met als doel om het 'verhaal achter de verschijningsvorm' naar voren te halen?

Wat krijgen we te zien als we dezelfde vergelijking in tijd toepassen op onderwijs en educatie, als we hiervoor hebben toegepast op andere domeinen van het leven van alledag? We zullen dat op verschillende manieren doen. Door letterlijke beelden te vergelijken in de vorm van foto's die van onderwijssituaties zijn gemaakt. Door de stem van kunstenaars te laten horen in de vergelijking tussen twee gedichten. En tenslotte door een vergelijking tussen meer alledaags beeldmateriaal.

Twee foto's

Foto's van een klaslokaal of een school zouden ons

uit: Van Sleenwen, Jeugtherinneringen, Boekel, 1992

het eerste spoor op moeten kunnen leveren. De eerste foto is een foto die gemaakt is in 1931 in Boekel. In de tweede klas van zuster Tarsisia. De kinderen zitten keurig opgesteld in rijen achter elkaar. Allemaal met de armen over elkaar. Voor hen op tafel ligt een boek. Voor iedereen hetzelfde boek, op dezelfde pagina opengeslagen. De kinderen zitten een jaar lang in de klas bij zuster Tarsisia omdat ze allemaal ongeveer even oud zijn. Leren doe je in de klas, daarbuiten is er vrije tijd, dan leer je niet. De buitenwereld wordt binnengehaald in de vorm van schoolplaten die keurig langs de wanden van het lokaal zijn opgehangen. Verder is er niet teveel in het lokaal om de aandacht van de kinderen niet af te leiden van waar het echt om gaat. Zuster Tarsisia is een gediplomeerde professional die haar kennis in kleine behapbare brokken voor de kinderen opdient. De kinderen consumeren die kennis en slaan die op om er hun verdere leven mee vooruit te kunnen. De leerstof is verdeeld in verschillende vakken die op het rooster staan en door de week heen aan bod komen in een cyclus die zich steeds herhaalt. De belangrijkste vakken zijn taal en rekenen. Zuster Tarsisia bedient zich vooral van taal om de kinderen duidelijk te maken hoe de wereld in elkaar zit.

Deze foto vertoont veel overeenkomsten met foto's van productieprocessen uit die tijd. De industrie was volop in ontwikkeling en het productieproces werd steeds verder geautomatiseerd. Een productielijn kan het beste vergeleken worden met een machine waar aan de ene kant grondstoffen in worden gestopt en aan de andere kant het product uit komt. De handelingen die verricht moeten worden om de grondstof in een leverbaar product om te zetten, waren

uit: Ach lieve tijd, Eindhoven, deel 4 De boeiende historie vande Eindhovena-
ren en Philips

meestal nog handwerk. Door die handelingen beter op elkaar af te stemmen, sneller te laten verlopen en efficiënter te organiseren kon een hoger rendement worden gehaald.

In feite was de school op dezelfde grondslag gebouwd en daardoor voor die tijd een efficiënt systeem dat ook klopte met het discours van die tijd. Het industriële model werd niet alleen toegepast in de industrie en op school, maar kende een veel bredere maatschappelijke toepassing. Het industriële model was een van de belangrijkste verhalen achter de verschijningsvormen. Door de omstandigheden van een proces optimaal te maken, zijn de uitkomsten van dat proces maximaal. Optimalisering van het proces levert daardoor ook een maximale opbrengst op. Die basis is in alle maatschappelijke domeinen terug te vinden.

En hoe ziet onderwijs er vandaag de dag uit?

Schutblad Aap noot mis, de basis van de brede school, Architectuur Lokaal, 2008

De foto laat een verzameling schoolgebouwen zien die in de afgelopen jaren zijn gerealiseerd in Nederland. Dat ziet er wel even anders uit dan de klas van zuster Tarsisia! Divers materiaalgebruik, veel kleur, groen, open ruimte om de school. Glas en transparantie, multifunctionele ruimten, variatie in vormen, De scholen hebben ook heel andere namen gekregen: vensterschool, brede school, spilcentrum, slimme school, voorzieningenhart, educatief centrum, breed educatief centrum, forum, cluster, voorzieningengroep, ...

Maar wat krijg je te zien als je zo'n schoolgebouw binnen gaat als kind. Wat maak je mee dat anders is dan de kinderen die bij zuster Tarsisia in de tweede klas zaten?

De tweede klas heet nu groep vier. De juffrouw is nog steeds een gediplomeerde professional die er verantwoordelijk voor is dat alle kinderen in de groep de eindtermen of kerndoelen halen die van overheidswege zijn vastgesteld. En de juffrouw wordt daar ook op afgerekend. Rekenen en taal zijn nog steeds de vakken waar het in de eerste plaats om gaat. En dat is de afgelopen paar jaren alleen nog maar sterker geworden. Doel is om de kinderen te leren wat wij weten, met het idee dat die kennis belangrijk is voor later:

Kinderen zitten nog steeds bij elkaar in een groep omdat ze ongeveer even oud zijn. Een heel schooljaar bij dezelfde juf of juffen. De juf bedient zich nog steeds voor het grootste deel van taal om de kinderen uit te leggen hoe de wereld in elkaar zit. Leren doe je nog steeds in school en niet daarbuiten. Soms gaat de groep wel op stap voor een excursie of uitstapje. Maar dat is toch vooral een uitje, iets extra's, zeker geen vanzelfsprekendheid. Soms komt er iemand in de klas vertellen over zijn vak of beroep. Maar ook dat is geen routine.

De school is ook nog steeds een gebouw waar de juf en de kinderen iedere dag naar toe komen om te leren.

In de kleurige omgeving die de architecten ontwierpen en die aansprekende namen hebben gekregen die het idee school wat afzwakken zijn de principes van het industriële model nog steeds leidend. Er zijn natuurlijk wel aanpassingen gedaan en veranderingen aangebracht, maar het verhaal dat nog steeds leidend is als vormgevend principe is toch nog een industrieel model. Daarop worden aanpassingen gedaan. Er is in feite sprake van pleisters plakken en met schroevendraaier en plakband in stand houden wat we hebben gecreëerd. Waarschijnlijk tegen beter weten is, gezien de namen die aan de nieuwe scholen worden gegeven.

Maar de aangepaste school past nog helemaal niet in het rijtje: supermarkt, bouwmarkt, bibliotheek, met andere woorden de school is nog geen oplossingsruimte waar je jezelf kunt voorbereiden op een leven in de wereld zoals die zich aan het ontwikkelen is.

Het eerste dat nieuwe werknemers moeten doen als ze na hun opleiding een baan krijgen is zich bij-scholen. Misschien zit het concept 'school' die ontwikkeling die we nodig hebben zelfs wel in de weg.

Een andere illustratie van het feit dat er niet zo veel is veranderd in het onderwijs vergeleken met vijftig jaar geleden is de publicatie van 'Geen meter te veel. Agenda scholenbouw' door het Stimuleringsfonds voor Architectuur (11). De constatering in die publicatie is in feite dat scholenbouw in Nederland niet de aandacht en de middelen heeft die het nodig zou hebben om haar ambities waar te maken. Waarschijnlijk is dat ook niet mogelijk als het onderwijs nog steeds wordt vormgegeven vanuit een model dat al lang niet meer past bij de tijd waarin we leven. Laat staan bij de tijd waar we in gaan leven. De vraag is niet om meer middelen en ruimte in regelgeving te faciliteren, maar veel meer: hoe moet onderwijs voor kinderen van nu er uit zien? En pas dan welk gebouw past daar bij? En vooral: Past daar nog wel een gebouw bij?

De eerste vraag is of we onderwijs willen en kunnen denken als een oplossingsruimte en pas daarna is de vraag aan de orde waar die ruimte dan gesitueerd moet zijn, en hoe die er uit zou kunnen zien.

Twee gedichten

De twee foto's brachten ons niet op het spoor van gerealiseerde 'scholen' die passen bij de wereld waarin we leven. Misschien dat een andere ingang meer oplevert. Een vergelijking die niet in beeld, maar in woord is vormgegeven. Het gedicht 'Klas-sefoto' van Gerrit Krol (12) roept een beeld op van zijn jeugd op school.

Klasfoto

Gedrieën in een bank gedreven,
ondoorgrondelijk ogenblik
van stilte ... de blonde Goudriaan vooraan,
de schele Kast, die jongen van Peen
ruggelings tegen het Periodiek Systeem,
de mooie zware Wieke van der Linden
naast de leraar die zij beminde,
de kleine Vink, de dorre Krol,
magere Kossen, Kooiman de hater,
Spoelstra de schaker, Johnnie de meid,
Rie die zo lachen kon, edoch later
nog zoveel heeft geschreid -
wij waren, voor we heengingen
over de aarde, een tel bijeen.

Een beeld dat past bij de klassenfoto van zuster Tarsisia in Boekel. Met name de eerste zin van het gedicht past daar goed bij: 'Gedrieën in een bank gedreven ...' Veel vrije keuze is daar waarschijnlijk niet bij geweest. De beschrijving van de individuen die met elkaar in die banken gedreven werden, maakt ook duidelijk dat het om heel verschillende personen gaat, die na de schooltijd allemaal een heel ander leven hebben geleid. Een gegeven dat in feite werd ontkend in het schoolsysteem, waar het 'Periodiek Systeem' als levende metafoor aan de wand hangt om duidelijk te maken dat het juist niet gaat om individuele verschillen. Maar dat het erom gaat die individuele verschillen dienstbaar te maken aan een totaal systeem. Wat ook nodig is in een industrieel gedachte wereld.

Remco Campert, Wegen, in opdracht PoëzieLoper; Sondervick College Veldhoven, vormgeving ContraPunt/Pieter Mols

Het gedicht 'Wegen' van Remco Campert (13) roept een totaal ander beeld op:

Wegen

waarom blijven?
verlaat toch je huis
begin maar te lopen
de wereld telt vele wegen
wegen die voeren over bergen
in mistflarden gehuld
maar in een steenspleet verborgen
toch een plantje dat groeit
tegen de klippen op

sla de onbekende wegen in
ze liggen voor je open
betreed en verover ze
met je tastende stap
ga de vergezichten tegemoet
de skyline van de steden
trillend in het zonlicht
de dorpen warm gelegen
in de plooiën van het landschap

schenk je aandacht aan de mensen
die je op je pad ontmoet
en leer van hun verhalen
gebruik de mogelijkheden
die de wereld je biedt
laat je voetspoor achter
op de wegen van de wereld
die daarvoor geschapen zijn

In dit gedicht staat niet centraal wát je moet leren, maar gaat het vooral om hōe je leert. Door op weg te gaan, te leren van de wereld zelf waarin je beweegt. In gesprek te gaan met de mensen die je tegenkomt. Juist van de bekende en gebaande wegen af te gaan. De wereld als oplossingsruimte waarin je al lopend leert. Ongetwijfeld kom je dan ook het Periodiek Systeem tegen. Waarschijnlijk niet als wandplaat aan de muur in een gebouw waar je de hele dag met leeftijdgenoten bent, maar onderweg als je

het nodig hebt om een antwoord te vinden op vragen die zich onderweg voordoen. Zo zullen taal en rekenen ook aan de orde komen als middelen om betekenis te geven aan wat je meemaakt, ervaart, tegenkomt. Om onder woorden te brengen waar je naar op zoek bent. Om je ervaringen te kunnen delen met anderen.

Dit beeld van leren is totaal anders en past niet bij een vaste plek onder leiding van een gediplomeerde professional. Het heeft meer het karakter van een nomadisch bestaan, leren van de weg die je gaat zonder de eindbestemming te kennen. De eindbestemming doet er ook niet toe, het is de reis zelf waar het om gaat. Het onderweg zijn en daar de wereld waarin je leeft tegen te komen.

Twee beelden

Beelden zeggen soms meer dan duizend woorden, als het om beelden gaat die met een doel zijn vormgegeven. Met het doel om iets te verbeelden, iets in beeld te brengen, iets te communiceren. Een bekend schilderij in dit verband is dat van 'De schoolmeester met kind' van Co Westerik. Een schoolmeester die een kind haast letterlijk kneedt en daarbij zichtbaar niet al te zachtzinnig te werk gaat. Die gewoon zijn werk doet en daar niet al te veel emotie bij toont. De vraag: 'Was het leuk op school?' past dan ook niet bij het verhaal achter dit schilderij.

Co Westerik, De schoolmeester, uit: http://www.aartvanzoest.nl/westerik_schoolmeester

Ook in beeld kunnen we dezelfde vergelijking door-trekken. Beelden die passen bij het tweede deel van de vergelijking kunnen we gewoon in de krant vinden.

Sumoworsteelaars, NRC 06-06-2009

Vakmanschap, NRC 28-03-2009

Op beide foto's die in het 'NRC werden gepubliceerd, zien we professionals en kinderen die met elkaar in contact komen. De kok en de sumoworsteelaars doen geen enkele poging om de kinderen waar ze mee werken te kneden als de schoolmeester van Westerik. Ze doen gewoon waar ze goed in zijn. En de blik van de kinderen die daarnaar kijken of meedoen spreekt boekdelen. Die kinderen hoeven niet gekneed te worden. Ze willen iets leren.

Remco Ekkers verwoordde dat in het gedicht 'Leren'.

(14

Leren

wij willen heel graag weten
hoe de dingen in elkaar
en hoe het zo gekomen is.

wij zitten te wachten op
een vrouw, een man die vertelt
hoe mogelijk iets is gegroeid
en hoe weer verdwenen

andere dingen zijn geworden:
bloemen of teksten
tot wat je ziet of ruikt
en hoe ze zijn beïnvloed door:

Zodat wij zelf kunnen groeien
niet meer aan de hand
niet bevingerd of geconsigneerd
becijferd, gestaffeld of gefactureerd.

Maar hij of zij moet het menen
en aandacht hebben
voor onze honger: wij willen eten
en drinken uit een kostbaar glas.
Wij hebben aan weten niet genoeg.

1.4

Tussenstand John Moravic/Education Futures

Natuurlijk wordt er overal op de wereld nagedacht over educatie en de toekomst. Educatie en toekomst zijn twee begrippen die onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Educatie is per definitie gericht op de toekomst. We leiden nu mensen op om in de toekomst te kunnen participeren als mede-vorm-gevers van de cultuur waarin we leven.

Was vijftig jaar geleden die toekomst nog duidelijk te omschrijven, of leefden we in ieder geval vanuit dat idee, nu is dat niet meer mogelijk. De toekomst is een open boek met nog onbeschreven pagina's. Dat maakt de opdracht voor educatie wel heel erg lastig. Om de posities die we hiervoor hebben beschreven wat handzamer te benoemen gaan we te rade bij John Moravic van Education Futures. (15 De naam geeft al meteen het goede spoor aan.

Moravic benoemt onze samenleving in een metafoor van een zich ontwikkelend computerprogramma in drie versies: 1.0, 2.0 en 3.0. In die samenleving functioneert ook educatie. Die kan beschreven worden met dezelfde versie-aanduiding. Door de specificaties van de verschillende versies op een aantal termen te vergelijken en die naast elkaar te zetten worden de verschillen heel duidelijk.

Wat ook duidelijk wordt, is dat we de versie 1.0 achter ons gelaten hebben. Dat het dus geen zin meer heeft om terug te verlangen naar de tijd dat onderwijs nog overzichtelijk was en de kenmerken vertoonde die worden opgesomd onder versie 1.0. Dat was toen een effectieve versie, maar de wereld is zo ingrijpend veranderd, dat die versie niet meer bruikbaar is.

De versie 3.0 is vooralsnog toekomstmuziek, hoewel die veel beter zou passen bij de wereld waarin we nu leven, zijn er toch allerlei bezwaren, mitsen en maren om educatie nog niet op die manier vorm te geven. We zitten nu vooral in de versie 2.0 uit het overzicht van John Moravic. Als we die specificaties tot ons door laten dringen zien we meteen dat het in feite gaat om de oude versie 1.0, waar met wat pleisters de ergste slijtplekken en wondjes zijn afgeplakt. En waar met wat plakband en schroevendraaiers de constellatie in stand wordt gehouden. Maar dat het niet meer werkt is ook duidelijk. Het wringt en schuurt overal.

Wie een school binnenloopt en met de docenten in gesprek raakt hoort dat ook voortdurend.

	Education 1.0	Education 2.0	Education 3.0
Betekenis is ...	gedicteerd	sociaal geconstrueerd	sociaal geconstrueerd en wordt steeds opnieuw geformuleerd in nieuwe contexten
Technologie wordt ...	verboden'	voorzichtig geadopteerd	als vanzelfsprekend gezien en is overal
Je leert van ...	leraar doceert leerling	leraar - leerling leerlingen - leerling	leraar – leerling leerling – leerling leerling – leraar iedereen - iedereen
Scholen bevinden zich ...	in een gebouw	in een gebouw of online	overal
Ouders zien school als ...	dagopvang	dagopvang	een plaats waar kinderen o.a. leren
Docenten zijn ...	gediplomeerde professionals	gediplomeerde professionals	iedereen en overal
Hardware en software op school zijn ...	heel duur en worden genegeerd	open bron en goedkoop	goedkoop en worden doelgericht aangeschaft
Bedrijfsleven ziet leerlingen/studenten als ...	'lopende band werkers'	'lopende band werkers' die slecht zijn opgeleid voor de kenniseconomie	als mede-werkers en mede-ondernemers

1.5

Experimenteren met de versie 3.0

In de marge en incidenteel wordt er wel geëxperimenteerd met mogelijkheden om educatie 3.0 vorm te geven.

Knowmads

In het verlengde van de ideeën die worden benoemd op de site van Education Futures ging vanaf januari 2010 in Nederland Knowmads van start.

'Knowmads is much more than a school. It is a platform for entrepreneurs who want to make a difference in this world.' Uit deze uitspraak, die prominent op de site van Knowmads.nl staat, spreekt een heel andere opvatting over educatie dan doorgaans het geval is.

Leren in een groep, mede-eigenaar van de school zijn, werken aan echte problemen en daar al werkend van leren over ondernemerschap, sociale innovatie, duurzaamheid, projectontwerp en procesontwerp. Een nieuwe business-school waar je tegelijkertijd leert, bouwt, onderneemt en de wereld ontdekt met studenten/ondernemers vanuit de hele wereld. Gebaseerd op action-learning in een team gericht op het verbinden van sociale en duurzaamheidsonderwerpen en een op waarden gericht ondernemerschap. Met als doel mee te werken aan een betere wereld.

De 'school' ingericht als een oplossingsruimte waar

het schoolgebouw geen enkele rol meer speelt. Knowmads kunnen overal werken, met iedereen.

MinT 16

MinT is de afkorting van Meervoudig in Talent en is gericht op kinderen in de basisschoolleeftijd. MinT speelt zich nog wel af in een schoolgebouw. Verder is MinT vooral gericht op het ontdekken en ontwikkelen van de talenten van kinderen. Talentontwikkeling van kinderen is in feite het enige uitgangspunt van MinT. Om dat mogelijk te maken is een onderwijsconcept ontwikkeld waarin dat mogelijk gemaakt wordt. Uitgangspunt is dus niet wat kinderen moeten kennen en kunnen, maar hoe de talenten die zij bezitten ontdekt kunnen worden en vooral hoe die verder ontwikkeld kunnen worden. Want waar word je later gelukkig van, waarmee kun je de weg vinden en waar moet je je bestaan mee vormgeven: met de dingen waar je goed in bent.

1.6

Oplossingsruimten versus onderwijs

Naast Knowmads en MinT zijn er nog veel meer experimenten te noemen als verschijningsvorm van pogingen om educatie in de 21e eeuw vorm te geven. Achter al die vormen gaat hetzelfde verhaal schuil: namelijk het vormgeven van oplossingsruim-

ten of ontwerpomgevingen.

Hoe geef je een context vorm waarin je kinderen in staat stelt om te leren hoe je op een persoonlijke manier betekenis geeft aan de wereld waarin je leeft? Hoe ziet zo'n omgeving er uit? Aan welke voorwaarden moet die voldoen? Hoe richt je die in?

Cultuur kan een belangrijke rol in spelen als het gaat om het inrichten van betekenisvolle oplossingsruimten.

1.7

Cultuur als middel

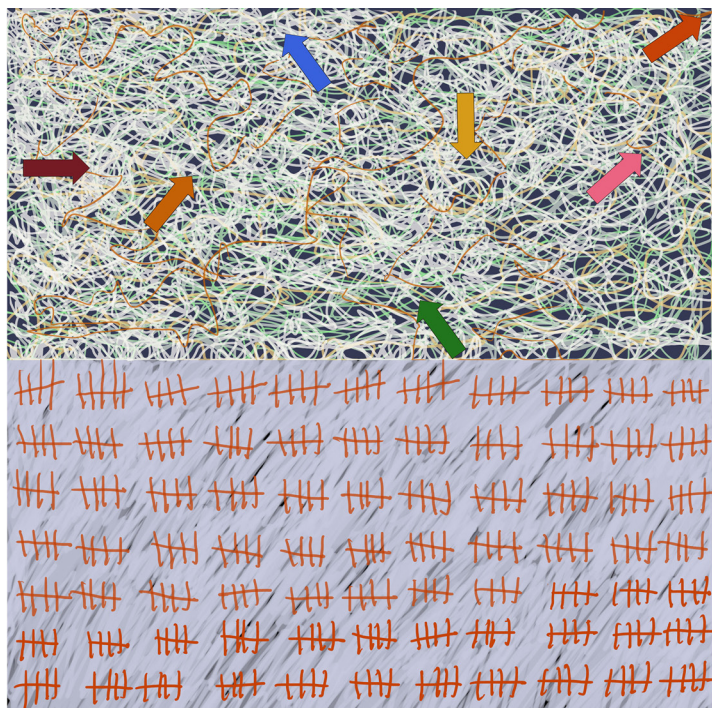
Het begrip 'cultuur' kwam al eerder naar voren in de brede betekenis van het geheel van zichtbare vormen waarin mensen betekenis geven aan de wereld waarin ze leven. Dat is een wel heel erg brede opvatting van cultuur. In een minder ruime betekenis wordt cultuur ook wel gezien als de verzamelnaam van de kunsten, erfgoed en media. Die omschrijving geeft ons voldoende aanknopingspunten als we op zoek zijn naar inspiratie om oplossingsruimten vorm te geven en in te richten.

Het gaat in alle gevallen om vormgeving. In de kunsten om vormgeving in beeld, geluid, beweging, foto en film, woord, woord en beweging. Als het gaat om erfgoed om de vormgeving van ons alledaagse verleden. En als het gaat om media: de vormgeving van boodschappen die bedoeld zijn voor een massapubliek.

In die vormgeving gelden steeds dezelfde principes die niet gebonden zijn aan een van de onderscheiden disciplines. Ook hier gaat het niet om de verschijningsvormen, maar om 'het verhaal dat er achter zit'. Vormgeving gaat in feite altijd om het vertellen van verhalen. Waarbij verhaal als metafoor moet worden gezien voor een communiceerbare vorm

van betekenisgeving. Om een verhaal goed te kunnen construeren zijn verteltechnieken nodig. En die zijn ook voor alle disciplines hetzelfde. Het gaat daarbij om gereedschappen als: metaforen, verschoven perspectief, fragmentarische nieuwsgierigheid, humor, associatie, analogie, .. Daarnaast bedienen alle vormgevers zich van dezelfde vormgevingsprincipes: herhalen, omkeren, wegnemen, vergroten, toevoegen, verkleinen, ...

Vormgevingsprincipes en verteltechnieken vormen het gereedschap van vormgevers. Anders gezegd: zijn het verhaal achter de verschijningsvormen van culturele disciplines. Diezelfde principes kunnen we ook toepassen op het ontwerpen van oplossingsruimten of ontwikkelomgevingen als het gaat om educatie. In het vervolgdeel van dit artikel, hoofdstuk 3, Gereedschap voor vormgevers van de toekomst wordt verder ingegaan op drie gereedschapskisten die vormgevers van oplossingsruimten van dienst kunnen zijn, als zij anderen willen leren betekenis te geven aan de wereld waarin we leven.

Remco Ekkers, Leren, in opdracht PoëzieLoper, Sondervick College Veldhoven, vormgeving ContraPunt/Pieter Mols

Leren

Wij willen heel graag weten
hoe de dingen in elkaar
en hoe het zo gekomen is.

Wij zitten te wachten op
een vrouw, een man die vertelt
hoe mogelijk iets is gegroeid
en hoe weer verdwenen
andere dingen zijn geworden:
bloemen of teksten
tot wat je ziet of ruikt
en hoe ze zijn beïnvloed door.

Zodat wij zelf kunnen groeien
niet meer aan de hand
niet bevingerd of geconsigneerd
becijferd, gestaffeld of gefactureerd.

Maar hij of zij moet het menen
en aandacht hebben
voor onze honger: wij willen eten
en drinken uit een kostbaar glas.
Wij hebben aan weten niet genoeg

Remco Ekkers

NOTEN

- (1 Bleijenberg, C. e.a. Het beeld van de burger, Den Haag, 2005, VNG
- (2 GSM is de afkorting van Global System for Mobile Communications
- (3 http://www.marketingfacts.nl/berichten/20071022_gebruik_mobiele_telefoons_onder_jongeren/
- (4 <http://www.bbc.co.uk/britainfromabove/stories/visualisations/communication.shtml>
- (5 http://www.wijninfo.nl/site/MARKTONDERZOEK/Auto_wijnconsumptie_per_capita.php
- (6 Trouw Verdieping, 30 juni 2009
- (7 Judith Koelemeijer, Het zwijgen van Maria Zachea. een ware familiegeschiedenis, Zuthpen/Apel-doorn, 2001
- (8 Lucebert, Ik tracht op poëtische wijze, in: Apocrief, Amsterdam, 1952
- (9 Saskia Smalenburg, Marco Polo nog even relevant als toen, in: NRC 040609
- (10 <http://www.youtube.com/watch?v=ljbl-363A2Q>
- (11 Janny Rodermond (red.) Geen meter te veel. Agenda Scholenbouw, Stimuleringsfonds voor Architectuur, Rotterdam, 2009
- (12 Gerrit Krol, Klassefoto, in: Polaroid, Amsterdam, 1976
- (13 Wegen van Remco Campert werd in opdracht geschreven als onderdeel van de PoëzieLoper op de Kempen Campus in Veldhoven, vormgegeven door ContraPunt/Pieter Mols
- (14 Leren van Remco Ekkers werd in opdracht geschreven als onderdeel van de PoëzieLoper op de Kempen Campus in Veldhoven, vormgegeven door ContraPunt/Pieter Mols
- (15 <http://www.educationfutures.com/> en www.knowmads.nl
- (16 MinT is een initiatief van SKOzoK, www.skozok.nl Door dit schoolbestuur is in 2009 een boek uitgegeven waarin de achtergronden, processen en overwegingen die geleid hebben tot MinT zijn beschreven.